

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЇХ ЗАПОБІГАННЯ ПОТРЕБУЮТЬ НЕВІДКЛАДНОГО ПОЗИТИВНОГО ВИРІШЕННЯ

Карпенко М. І.

ВСТУП

Кримінальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, що є видом соціальної відповідальності, яка покликана сприяти забезпеченню охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку, громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, миру і безпеки людства від злочинних посягань і тим самим сприяти формуванню правової свідомості, правової культури людей, стимулювати правослухняну поведінку людини, її позитивну (перспективну) відповідальність¹.

Надзвичайно важлива роль кримінальній відповідальності відводиться в охороні військового правопорядку, який «виділяється у системі загального правопорядку наступними ознаками. *По-перше*, військові злочини є не лише порушенням норм військового права, посягаючи на порядок несення або проходження військової служби, а й створює передумови для посягання на суспільні відносини в сфері захисту держави, її суверенітету і територіальної цілісності. *По-друге*, військовий правопорядок є складовою частиною щодо забезпечення військової безпеки суспільства і його демократичних інститутів. *По-третє*, порушення положень військового права спрямоване на ту частину «публічного устрою суспільства, яка зосереджує виключно силові механізми, закладені в основу Військової організації держави»².

Особливо актуалізувалися зазначені питання по охороні військового правопорядку у зв'язку із агресією російської федерації проти України, яка вже триває 9 років. Упродовж 2014-2022 рр. відбулося суттєве збільшення по відношенню до 2013 р. кількості засуджених за військові

¹ Гришук В.К. Відповідальність кримінальна // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / за редкол.: В.Я. Тацій (голова) та ін. Харків: Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. Т. 17. С. 85.

² Богуцький П.П. Основи військового права України: курс лекцій / П.П. Богуцький, С.М. Скуріхін. 2-ге вид. Одеса, 2011. С. 119-120.

злочини військовослужбовців: в 2014 р. – у 2,4 рази, в 2015 р. – у 13,82 разів, в 2016 р. – у 14,2 рази, в 2017 р. – у 15,08 рази, в 2018 р. – у 14,48 рази, в 2019 р. – у 13,9 рази, в 2020 р. – у 9,68 рази³. Зазначене свідчить про недостатній рівень військової дисципліни серед окремих категорій військовослужбовців, зокрема, це стосується особливого періоду, коли має місце збільшення особливо такої групи злочинів, як порушення порядку проходження або несення військової служби, пов'язаних з місцем перебування або виконання обов'язків військової служби (ст. 407-409 Кримінального кодексу України). Зазначене зростання військової злочинності нині становить небезпеку не лише для військового правопорядку, але і для воєнної безпеки України, під якою розуміється «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз»⁴.

Які фактори можуть позитивно вплинути на покращення військової дисципліни, як у Збройних Силах України, так і в інших військових формуваннях, створених відповідно до законів України ?

Відповідь на це питання досить багатогранна і стосується як змісту чинного законодавства, так і нинішнього стану військової злочинності; питань, що мають відношення до поліпшення роботи з особовим складом, кримінально-правової політики держави при розгляді вчинених військових кримінальних правопорушень їх суб'єктами, що і буде предметом нашого подальшого наукового дослідження.

1. Стан законодавства України про кримінальну відповідальність за порушення проти встановленого порядку несення або проходження військової служби

Кримінальний кодекс України (далі – КК), що прийнятий 05.04.2001 р.⁵, в розділі XIX («Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення») Особливої частини передбачає кримінальну відповідальність військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів, а також інших осіб, визначених законом.

³ Карпенко М.І. Кваліфікація військових правопорушень за законодавством України: монографія. Київ: 2020. С. 301.

⁴ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

⁵ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Поняття військового кримінального правопорушення та його суб'єктів вчинення, їх ознаки законодавець додатково до загальних положень визначив у ст. 401 («Поняття військового кримінального правопорушення») КК. На даний час відповідальність за військові злочини передбачена ст. 402-422, 425 – 435-1 КК.

Станом на січень 2023 р. до КК за період його дії з 01.09.2001 р. внесено більше 1100 змін та доповнень. Зокрема, до розділу XIX Особливої частини зміни вносились на підставі 15 законів України⁶.

Як зазначає В.Я. Тацій, «Кримінальний кодекс України знаходиться в критичному стані, постійно зазнає численних змін і доповнень, що можуть зруйнувати систему кримінального законодавства. Його потрібно кардинально реформувати, «розчистити» і підготувати нову редакцію або навіть новий Кримінальний кодекс України»⁷.

Визначаючи соціальну обумовленість нової редакції КК України, В.І. Борисов і О.О. Пашенко стверджують, що «найбільше практичне значення для з'ясування необхідності прийняття нової редакції КК мають суспільна корисність, системно-правова несуперечність, зміна умов суспільного життя. При цьому домінуюче місце серед них посідає така обставина, як відповідність законодавства про кримінальну відповідальність змінам умов суспільного життя, що стає очевидним за умов реформатування соціальних реалій України»⁸.

Система військових кримінальних правопорушень, що нині передбачена чинним КК України, недосконала і суперечлива, а тому потребує перегляду та вдосконалення. Ті зміни, які були внесені, недостатньо враховують розвиток суспільних відносин, пов'язаних, у першу чергу, із захистом військової безпеки держави, а також міжнародно-правові стандарти. Ряд військових злочинів, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами (ст. 433–435 КК України), дублюються у ст. 438, 445 КК України. Тим самим створена ситуація конкуренції у разі їхньої кваліфікації із «воєнними» злочинами, які містяться у розділі XX («Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку») КК України (ст. 436–447). Тому є нагальна потреба реформування чинного законодавства України, що зумовлено рядом причин, серед яких В.Я. Тацій виділив

⁶ Там само.

⁷ Тацій В.Я. Підстави та перспективи реформування кримінального законодавства України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : праці міжнар. наук. конф. (Харків, 17-19 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. С. 32.

⁸ Борисов В.І., Пашенко О.О. До питання соціальної обумовленості нової редакції Кримінального кодексу України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: праці міжнар. наук. конф. (Харків, 17-19 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. С. 37-38.

наступні: «*Перша* з них – динамічність змін та доповнень у нашому законодавстві, що зруйнували його цілісність та системність. *Друга* причина – невідповідність чинного законодавства про публічні правопорушення міжнародним зобов'язанням України, у тому числі, і тим гарантіям прав людини, що забезпечуються Європейською конвенцією з прав людини. *Третя* причина – відсутність єдиної системи законів про публічні правопорушення та необхідність створення цілісного Зводу Законів України. *Четверта* причина – необхідність уніфікації всіх законів, що встановлюють відповідальність за публічні правопорушення. *П'ята* – нагальна потреба розробки механізму захисту законів про публічні правопорушення від законодавчих ініціатив і намагань вирішити всі проблеми в суспільстві законами про публічну відповідальність. *Шоста* – відсутність одноманітності в застосуванні законів про публічні правопорушення судами, що провокуються суперечностями та широкими дискреційними повноваженнями самих законів. *Сьома*, на жаль, не остання, причина – відсутність єдиної теорії побудови санкцій за публічні правопорушення»⁹.

Аналіз змісту статей розділу XIX Особливої частини КК свідчить про необхідність удосконалити зміст диспозицій ст. 402, 403, 405, 412, 425–426-1, 427, 429, 430, 432 КК новими положеннями щодо ознак об'єктивної сторони складу військових злочинів, передбачених зазначеними статтями, зокрема:

І. «Основна відмінність між наказом і розпорядженням полягають, перш за все, в назві цієї владної вимоги і в тому одноособово вона прийнята чи колегіально. *По-друге*, згідно із ст. 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України «право командира віддавати накази і розпорядження, а обов'язки підлеглого їх виконувати, крім випадку відання явно злочинного наказу чи розпорядження». Тому логічно напрошується висновок щодо внесення відповідних змін до ст. 402 і 403 КК про встановлення кримінальної відповідальності за умисну відмову підлеглого від виконання законного розпорядження командира / начальника. Крім того, передбачити одним із суспільно небезпечних наслідків зазначених злочинів, що буде критерієм розмежування їх і військового адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-10 («Відмова від виконання законних вимог командира (начальника)») Кодексу України про адміністративні правопорушення, в разі спричинення матеріальної шкоди, з метою більш чітко окреслити об'єктивну сторону зазначених злочинів.

⁹ Тацій В.Я. Підстави та перспективи реформування кримінального законодавства України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: праці міжнар. наук. конф. (Харків, 17-19 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. С. 29.

Диспозицію ч. 1 і пункти 1-2 примітки до ст. 402 та ч. 1 ст. 403 КК викласти у наступній редакції:

«1. Непокора, тобто відкрита відмова виконати наказ або розпорядження командира чи начальника, а також інше умисне невиконання наказу або розпорядження, або спричинення, у результаті зазначених у цій диспозиції дій, істотної матеріальної шкоди інтересам військової служби,-».

«Примітка: 1. Істотною матеріальною шкодою, передбаченою частиною 1 статті 402 цього Кодексу, є шкода, якщо вона у 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Тяжкі наслідки, зазначені у статтях 402 і 403 цього Кодексу у матеріальному вимірі передбачають шкоду, якщо вона у 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

«Стаття 403. Невиконання наказу або розпорядження з необережності

1. Невиконання наказу або розпорядження командира чи начальника з необережності, вчинене за відсутності ознак, зазначених у частині першій статті 402 цього Кодексу, якщо воно спричинило тяжкі наслідки інтересам військової служби,-»¹⁰.

II. Крім того:

– визначити розміри матеріальної шкоди, завданої у великих розмірах у результаті необережного знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 КК);

– зазначити, що військовими службовими особами є і командири всіх рівнів, які, як і начальники, здійснюють функції представників влади;

– привести, відповідно до ст. 364 КК, розміри істотної шкоди і тяжких наслідків для військових злочинів, передбачених ст. 425 («Недбале ставлення до військової служби»), 426 («Бездіяльність військової влади»), 426-1 («Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень») КК);

– встановити кримінальну відповідальність за вчинення військових злочинів, передбачених ст. 427, 429, 430, 432 КК, з кваліфікуючими ознаками»¹¹.

В аспекті злочинів, передбачених ст. 402, 403 КК, мова йде про необхідність встановлення кримінальної відповідальності у разі непокори командиру, при відкритій відмові виконувати вимоги

¹⁰ Карпенко М.І. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики: монографія. Київ, 2019. С. 282.

¹¹ Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України: автореф. дис.... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2020. С. 8.

розпорядження, як акту військового управління, крім випадку віддання явно злочинного розпорядження, про що зазначав ще свого часу С.І. Дячук¹², але до цих пір окремі його пропозиції залишилися без уваги і реалізації.

Одним із актуальних кваліфікаційних питань, що стосується всіх службових злочинів у військовій сфері, є встановлення всіх ознак, як об'єктивної сторони, так і військової службової особи через їх компетенцію.

Так, поняття службових осіб як суб'єктів злочинів, передбачених ст. 364 КК, визначено законодавцем у примітці до цієї статті. Тоді як поняття військових службових осіб зазначено у п. 1 примітки до ст. 425 КК. Аналіз цих визначень дає підстави констатувати, що за змістом вони різняться, перш за все, в тому, що п. 1 примітки до ст. 364 КК наділяє службових осіб функціями представників влади, що відсутнє у п. 1 примітки до ст. 425 КК. Разом з тим військові службові особи здійснюють функції представників влади, тому ця ситуація потребує і додаткового аналізу і розгляду законодавцями.

Нині у чинному законодавстві виникла ситуація, за якої, на рівні військового адміністративного правопорушення за ст. 17213 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлена адміністративна відповідальність у разі зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем. Тобто мова йде про військове правопорушення. Коли ж зазначені дії містять ознаки злочину, у разі спричинення матеріальної шкоди на суму більше 100 НМДГ (>13420 грн. протягом 2023 р.), то їх треба кваліфікувати за ознаками загальнокримінального злочину – за ч. 1 ст. 364 КК. За таких обставин об'єкт посягання різний. На рівні військового адміністративного правопорушення посягання здійснюється на суспільні відносини, що охоплюються поняттям військового правопорядку, на рівні злочину має місце посягання на правовідносини у цивільній сфері, що видається не зовсім логічно. Тому не випадково серед науковців є пропозиції щодо відновлення в розділі XIX Особливої частини правової норми у редакції ст. 423 («Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем») КК станом до 21.02.2014 р.

Зокрема, Ю.І. Бінковська, Г.С. Крайник, В.Я. Настюк та ін. пропонують відновити у КК кримінальну відповідальність військової службової особи за зловживання владою або службовим становищем,

¹² Дячук С.І. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Військові злочини*: комент. законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; за ред. М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ, 2003. С. 170.

розглядаючи ці питання під кутом зору посилення боротьби з військовими корупційними злочинами¹³, погоджуючись з думкою В.І. Тютюгіна, К.С. Косіної про те, що «корупційним злочином є умисне суспільно небезпечне діяння, що володіє всіма ознаками корупційних правопорушень, вчинення яких пов'язане з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, що з такого службового становища випливають всупереч інтересам служби ...»¹⁴.

Не врегульованим до кінця залишається і ситуація, коли перевищення влади або/чи службових повноважень військовою службовою особою здійснюється повторно, тобто неодноразово (систематично), оскільки застосування нестатутних заходів впливу щодо підлеглого за ч. 2 ст. 426-1 КК може вчинятися повторно, як щодо однієї особи, так і по відношенню до іншої, що безумовно підвищує суспільну небезпеку таких протиправних дій.

Виникають питання щодо позиції законодавця з приводу визначення змісту істотної шкоди (у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) і тяжких наслідків (у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує НМДГ) у разі вчинення злочинів у сфері службової діяльності за ст. 364, 365, 367 КК і ст. 425-426 КК, що стосуються злочинів військових службових осіб (істотною є шкода, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує НМДГ, а тяжкими наслідками за тієї самої умови вважається шкода, яка в п'ятсот і більше разів перевищує НМДГ). Оскільки їх розмір різний, то в примітці до ст. 425 КК розмір істотної шкоди і тяжких наслідків необхідно привести відповідно до розмірів, зазначених у пунктах 3 і 4 примітки до ст. 364 КК і тим самим встановити конституційну рівність загальних і спеціальних суб'єктів щодо кримінальної відповідальності за ст. 425 («Недбале ставлення до військової служби») – 426 («Бездіяльність військової влади») КК.

Крім того, законодавцем не визначений розмір істотної шкоди і тяжких наслідків у разі вчинення військового злочину, передбаченого ст. 426-1 («Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень») КК, що створює відповідні проблеми у правозастосовній діяльності при кваліфікації перевищення військовою

¹³ Бінковська Ю.І. Необхідність введення кримінальної відповідальності за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: праці міжнар. наук. конф. (Харків, 17-19 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. С. 493-497.

¹⁴ Тютюгін В.І., Косінова К.С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 396.

службовою особою влади чи службових повноважень у разі спричинення матеріальної шкоди.

Потребує змістовного поліпшення об'єктивна сторона злочинів, передбачених ст. 416 («Порушення правил польотів або підготовка до них»), 417 («Порушення правил кораблеводіння»), 427 («Здача або залишення ворогові засобів ведення війни»), 429 («Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю»), 430 («Добровільна здача в полон»), 432 КК («Мародерство»), оскільки зазначені правові норми передбачають лише простий склад злочину. Тому є потреба передбачити кримінальну відповідальність за вчинення зазначених військових злочинів з обтяжуючими обставинами. Враховуючи надзвичайну суспільну небезпеку вказаних злочинів в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці за наслідками, їх вчинення за ступенем тяжкості повинно класифікуватись як особливо тяжкі злочини (крім злочинів, передбачених ст. 416 і 417 КК), які такими вже є, і передбачати в санкціях більш сувору міру покарання.

Підлягають врахуванню пропозиції науковців щодо кримінально-правової охорони командирів всіх рівнів в разі примушування їх до порушення службових обов'язків або погрози чи насильства щодо них, оскільки командир і начальник мають різний правовий статус. На цю особливість звертає увагу Н.П. Ферьева, яка зазначає, що «системний аналіз відповідних положень статутів Збройних Сил України дає підстави стверджувати, що командир і начальник як військові службові особи мають між собою певні відмінності, що дає нам підстави стверджувати про необхідність внесення відповідних доповнень до диспозицій ч. 1 і 2 ст. 405 КК»¹⁵ щодо кримінально-правової охорони особи командира в разі посягання на нього зі сторони підлеглого.

Безпосереднім об'єктом цього злочину за ст. 405 («Погроза або насильство щодо начальника») КК є суспільні відносини у військовій сфері, посягання на які порушує відносини субординації між командирами / начальниками і підлеглими їм військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними зборів, спрямованими на порушення військового правопорядку і пов'язане з посяганням на порядок підлеглості, а також на життя і здоров'я командирів і начальників всіх рівнів.

Таким чином, зміст ст. 405 КК України свідчить, що під охороною цієї правової норми перебуває лише особа начальника, інші важливі ознаки, які підвищують суспільну небезпеку зазначеного військового

¹⁵ Ферьева Н. Поняття та зміст об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення «погроза або насильство щодо начальника» (стаття 405 Кримінального кодексу України). *Публічне право*. 2021. № 1 (41). С. 157-158.

злочину (повторність, спричинення тяжких наслідків, застосування при його вчиненні, крім зброї, інших предметів із числа боєприпасів та інших небезпечних предметів, які обтяжують кримінальну відповідальність) не передбачені диспозиціями цієї правової норми.

Аналіз диспозицій ч. 4-5 ст. 407 КК засвідчує про відсутність у них терміну протягом якого може тривати самовільне залишення військовослужбовцями військової частини або місця служби. Мова йде про вчинення цього злочину в обстановці, яка характеризується підвищеним рівнем суспільної небезпеки, тобто в умовах особливого періоду, крім воєнного стану або в умовах воєнного стану, або в бойовій обстановці. По цій причині у правозастосовній діяльності виникають певні складнощі з кваліфікацією зазначених діянь, про що зазначали в липні-серпні 2018 р. респонденти – офіцери військової прокуратури України¹⁶. Оскільки зазначена неточність є очевидною, тому, на нашу думку, диспозиції ч. 4 і 5 ст. 407 КК потребують викладу в наступній редакції:

«4. Самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин *тривалістю понад десять днів*, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, вчинене особами, зазначеними в частинах першій або другій цієї статті, -

5. Самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин *тривалістю понад одну добу*, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, вчинене особами, зазначеними в частинах першій або другій цієї статті, -»¹⁷.

Системний аналіз диспозицій ч. 1 ст. 418 і 421 КК свідчить про те, що крім відповідних положень статутів Збройних Сил України, правила вартової і внутрішньої служб регулюються і іншими актами законодавства, які видаються органами військового управління і військового командування. Тому, на думку М.І. Хавронюка¹⁸, яку ми підтримуємо, назви цих статей і їх диспозиції, що викладені в ч. 1 ст. 418 і 421 КК потребують уточнення шляхом вилучення терміну «статутних» і викладення у наступних редакціях:

¹⁶ Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь. 2020. С. 437-438.

¹⁷ Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь. 2020. С. 301.

¹⁸ Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ, 2004. С. 471.

«Стаття 418. Порушення правил вартової служби чи патрулювання

1. Порушення встановлених законодавством правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання, що спричинили тяжкі наслідки, для запобігання яким призначено дану варту (вахту) чи патрулювання, -».

«Стаття 421. Порушення правил внутрішньої служби

1. Порушення особою, яка входить у добовий наряд військової частини (крім вarti і вахти), встановлених законодавством правил внутрішньої служби, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, запобігання яким входило в обов'язки даної особи, -».

Реформування системи військових кримінальних правопорушень у КК України, на нашу думку, має бути проведено у два етапи. *На першому етапі* доцільно розглянути і позитивно реалізувати пропозиції, які вже запропоновані. Це не потребує суттєвих змін у структурі Особливої частини КК. *На другому етапі*, під час прийняття більш суттєвих змін до Особливої частини родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень необхідно розширити з огляду на необхідність посилення кримінально – правової охорони воєнної безпеки України. Тому розділу XIX Особливої частини необхідно змінити не лише назву на «Кримінальні правопорушення проти воєнної безпеки України», але і його зміст. Зокрема, *глава 1* цього розділу повинна передбачати кримінальну відповідальність за «Кримінальні правопорушення проти порядку комплектування воєнної організації держави». До цієї глави мають бути включені правопорушення за: 1) ухилення від призову на військову службу у мирний час; 2) ухилення від призову на військову службу за мобілізацією; 3) ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації; 4) ухилення від військового обліку або спеціальних зборів, вилучивши ці злочини із розділу XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації». *Глава 2* «Військові кримінальні правопорушення» повинна передбачати кримінальну відповідальність за діяння, що нині передбачені ст. 402-422, 425-432 КК, а також за кримінальні проступки. *Глава 3* «Кримінальні правопорушення проти порядку забезпечення режиму особливого періоду» має передбачати кримінальну відповідальність за: ухилення від направлення на роботи на посадах цивільного персоналу, передбачених штатами воєнного часу; невиконання воєнно-транспортного обов'язку у період мобілізації і у воєнний час; невиконання повинностей в особливий період і у воєнний час; невиконання організаціями обов'язків в особливий період і у воєнний час, результатом яких спричинено істотну шкоду або тяжкі наслідки. Криміналізація вказаних діянь у

сукупності з іншими заходами посприяє зміцненню воєнної безпеки України¹⁹.

На підставі Указу Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи»²⁰ створена робоча група із провідних науковців кримінального права по підготовці проекту нового КК України, зміст якого оприлюднений станом на 29 вересня 2022 р.²¹.

Розробники нової редакції КК України в книзі десятиї («Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби») пропонують наступну систему правопорушень:

– в розділі 10.1. («Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглих та військової честі») передбачити кримінальну відповідальність за злочини «публічна непокора» (ст. 10.1.5.), «невиконання наказу, що з необережності спричинило особливо тяжку шкоду» (ст. 10.1.6.), невиконання наказу, що з необережності спричинило тяжку шкоду (ст. 10.1.7.), «опір командира (начальнику) (ст. 10.1.8.)», примушування командира («начальника») (ст. 10.1.9.), «насильство щодо командира (начальника)» (ст. 10.1.10.), «погроза вбивством чи спричиненням тяжкої шкоди здоров'ю командира (начальнику)» (ст. 10.1.11.), «насильство за відсутності відносин підлеглих» (ст. 10.1.12.), «осквернення Бойового Прапора військової частини або його втрата» (ст. 10.1.13.) і за проступки: «ухилення від виконання наказу» (ст. 10.1.14.), «невиконання наказу, що з необережності спричинило значну шкоду» (ст. 10.1.15.), «погроза командира «начальнику» (ст. 10.1.16.), «перебування у стані сп'яніння під час виконання обов'язків військової служби» (ст. 10.1.17.), «потурання з боку командира (начальника) приведенню підлеглим себе у стан сп'яніння» (ст. 10.1.18.);

– в розділі 10.2. («Кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби») передбачити кримінальну відповідальність за злочини: «самовільне залишення місця служби» (ст. 10.2.3.), «залишення військового корабля, що гине» (ст. 10.2.4.) і за

¹⁹ Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь. 2020. С. 305-306.

²⁰ Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 / Президент України. *Офіційний вісник України*. 2019. № 64. Ст. 2209.

²¹ Кримінальний кодекс України (проект): Контрольний текст (станом на 29.09.2022 року) / Сайт Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентіві України за посиланням: URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 15.02.2023).

проступок «самовільне залишення місця служби тривалістю до семи діб» (ст. 10.2.4.);

– в розділі 10.3. («Кримінальні правопорушення проти порядку користування військовим майном та експлуатації засобів ведення бою») передбачити кримінальну відповідальність за злочини: «самовільне використання засобів ведення бою» (ст. 10.3.3.), «знищення або пошкодження засобів ведення бою, що спричинило істотну майнову шкоду» (ст. 10.3.4.), «втрата, знищення чи пошкодження засобів ведення бою, що з необережності спричинило тяжку майнову шкоду» (ст. 10.3.5.), «порушення правил поведження із засобами ведення бою, що з необережності спричинило особливо тяжку шкоду» (ст. 10.3.6.), «порушення правил поведження із засобами ведення бою, що з необережності спричинило тяжку шкоду» (ст. 10.3.7.) і за проступки: «знищення або пошкодження засобів ведення бою, що спричинило неістотну майнову шкоду» (ст. 10.3.8.), «втрата, знищення чи пошкодження засобів ведення бою, що з необережності спричинило значну майнову шкоду» (ст. 10.3.9.), «порушення правил поведження із засобами ведення бою, що з необережності спричинило значну шкоду» (ст. 10.3.10.);

– в розділі 10.4. («Кримінальні правопорушення проти порядку несення спеціальної служби») передбачити кримінальну відповідальність за злочини: «порушення правил несення спеціальної служби, що з необережності спричинило особливо тяжку шкоду» (ст. 10.4.3.), «порушення правил несення спеціальної служби, що з необережності спричинило тяжку шкоду» (ст. 10.4.4.), «порушення правил несення внутрішньої служби, що з необережності спричинило особливо тяжку шкоду» (ст. 10.4.5.), «порушення правил несення внутрішньої служби, що з необережності спричинило тяжку шкоду» (ст. 10.4.6.), «порушення правил несення військової служби з охорони об'єктів чи громадського порядку, що з необережності спричинило особливо тяжку шкоду» (ст. 10.4.7.), «порушення правил несення військової служби з охорони об'єктів чи громадського порядку, що з необережності спричинило тяжку шкоду» (ст. 10.4.8.) і за проступки: «порушення правил несення спеціальної служби, що з необережності спричинило значну шкоду» (ст. 10.4.9.), «порушення правил несення внутрішньої служби, що з необережності спричинило значну шкоду» (10.4.10.), «порушення правил несення військової служби з охорони об'єктів чи громадського порядку, що з необережності спричинило значну шкоду» (ст. 10.4.8.);

– в розділі 10.5. («Кримінальні правопорушення проти порядку здійснення повноважень військовими службовими особами»)

передбачити кримінальну відповідальність за злочини: «насильство щодо підлеглого» (ст. 10.5.3.), «потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим злочину» (ст. 10.5.4.), «службова необережність, що спричинила тяжку майнову шкоду» (ст. 10.5.5.) і за проступки: «зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем» (ст. 10.5.6.), «потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим кримінального проступку» (ст. 10.5.7.), «службова необережність, що спричинила значну майнову шкоду» (ст. 10.5.8.);

– в розділі 10.6. («Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби в умовах воєнного стану») передбачити кримінальну відповідальність за злочини: «здача ворогові засобів ведення бою» (ст. 10.6.3.), «добровільна здача в полон» (ст. 10.6.4.), «підрив волі до перемоги» (ст. 10.6.5.), «сепаратні перемовини з ворогом» (ст. 10.6.6.).

2. Військова злочинність в особливий період: причини та умови, які потребують реагування органів державної влади

Поняття особливого періоду визначено у кількох актах законодавства України, зокрема, законах: «Про оборону України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про правовий режим воєнного стану». Також особливий період як кваліфікуюча ознака вчинення військових кримінальних правопорушень передбачений в 19-ти із 34-х статей розділу XIX Особливої частини КК України на підставі Закону України від 12.02.2015 р. № 194-VIII, який набув чинності з 5 березня 2015 р.²².

Яким же чином особливий період передбачений у законодавстві України, який триває в державі з 18 березня 2014 р. ?

Згідно з абзацом 11 ст. 1 Закону України «Про оборону України» «особливий період – ... настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні, або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнних час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій»²³.

Більш конкретизоване поняття особливого періоду міститься в абзаци 5 ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», де зазначено, що особливий період – це « ... період функціонування

²² Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 194-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 16. Ст. 113.

²³ Про оборону України: Закон України в редакції від 5 жовтня 2000 р. № 2020-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 49. Ст. 420.

національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України ...»²⁴.

Аналіз стану злочинності у військових формування України протягом дії особливого періоду (2014-2021 рр.) свідчить про значне збільшення, як кількості вчинених військових злочинів, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України, так і суб'єктів їх вчинення (військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження зборів; а також інших осіб, визначених законом). Підтвердженням зазначеного є дані статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України за вказаний період щодо кількості засуджених осіб за військові злочини, нині військові кримінальні правопорушення у виді злочинів і кримінальних проступків.

Так, протягом 2015-2021 рр. загальна кількість таких осіб становила відповідно за 2015 р. – 2543 особи, за 2016 р. – 2614 осіб, за 2017 р. – 2774 особи, за 2018 – 2665 осіб, за 2019 р. – 2560 осіб, за 2020 р. – 1782 особи, за 2021 р. – 1751 особа²⁵. Не змінилась суттєво ситуація щодо зазначеного і протягом 2022 р. під час широкомасштабної агресії (війни російської федерації проти України), коли за вчинення військових кримінальних правопорушень засуджено 1490 військовослужбовців²⁶.

На думку респондентів – офіцерів військової прокуратури України, опитаних у липні-серпні 2018 р., на питання «які причини різкого збільшення вчинених протягом 2014-2017 рр. злочинів проти порядку проходження або несення військової служби за ст. 407-409 КК» надійшла велика кількість відповідей, які за схожими критеріями можна систематизувати на 3 групи, зокрема:

«А) Проведення мобілізації поза бажанням громадян, різке збільшення кількості військовослужбовців; неналежні умови та низький рівень підготовки; недисциплінованість цих військовослужбовців; низькі морально – ділові якості осіб, призваних на військову службу (в т. ч. призов

²⁴Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 13 травня 1999 р. № 664-XIV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 27. Ст. 221.

²⁵ Карпенко М.І. Кваліфікація військових правопорушень: навч. посібник. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. С. 263-265.

²⁶Форма № 6. Звіт про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2022 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 17.02.2023 р.).

на військову службу раніше судимих людей); небажання проходити військову службу в умовах АТО про що зазначили 101 респондент, що становить 45,29 % від загальної кількості опитаних офіцерів військової прокуратури, (так як «мобілізація проведена за правилом, кого знайшли, того і направили, без відповідного психічного та медичного обстеження; не підготовленість мобілізованих до бойових дій»).

Б) Недостатнє матеріальне (в т. ч. грошове, побутове, житлове, речове, технічне) забезпечення призваних по мобілізації військовослужбовців; не забезпечення належних умов військової служби взагалі і, зокрема, в умовах ведення бойових дій, про що зазначили 52 респонденти, що становить 23,32 % від загальної кількості опитаних офіцерів військової прокуратури.

В) Низькі морально – ділові якості командирів первинної ланки, недостатній контроль з їх сторони за підпорядкованим їм особовим складом, недоліки комплектування цих посад, погане їх ставлення по відношенню до підлеглих – 52 респонденти про це заявили, що становить 23,32 % від загальної кількості опитаних офіцерів військової прокуратури»²⁷.

Яким же чином кримінальна політика держави, під якою розуміється стратегія і тактика (напрями) державної діяльності в галузі боротьби зі злочинністю, впливала і продовжує впливати на запобігання військовим кримінальним правопорушенням, що є одним із основних завдань КК, визначених ч. 1 ст. 1.

Аналіз системи, видів і міри покарання стосовно військовослужбовців засвідчує, що нині спостерігається процес пом'якшення покарання за вчинення військових злочинів, передбачених ст. 402-422, 425 – 435-1 КК України 2001 р. порівняно з КК УРСР 1960 р. Це підтверджується відсутністю такої виняткової міри покарання, як смертна кара, що була передбачена раніше у 15 випадках, зменшення максимальних строків покарання у виді позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років, а також більш широким застосування по відношенню до військовослужбовців покарань не пов'язаних з ізоляцією від військового середовища, що свідчить про процес гуманізації у кримінальній політиці держави.

Зазначене можна проілюструвати на прикладі застосування передбачених КК видів покарань протягом 2021 року. Із 1751 особи, засуджених за вчинення військових кримінальних правопорушень, до 102 осіб було застосовано покарання у виді позбавлення волі на певний строк, переважно на термін від 2 до 3 років (63 особи), обмеження волі –

²⁷ Карпенко М.І. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики: монографія. Київ, 2019. С. 441 с.

до 2 осіб, тримання в дисциплінарному батальйоні – до 16 осіб, арешт з відбуванням його військовослужбовцями на гауптвахті – до 43 осіб, службове обмеження для військовослужбовців – до 25 осіб, штраф – до 168 осіб, звільнення від відбування покарання з випробуванням – до 1377 осіб. Щодо 153 засуджених військовослужбовців при винесенні покарання була застосована ст. 69 КК – призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом²⁸.

Разом з тим вчинення військових кримінальних правопорушень в умовах дії в державі з 18 березня 2014 року особливого періоду, а з 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану, на думку автора, недостатньо враховується частиною суддів, які розглядали кримінальні провадження за участі військовослужбовців, оскільки п. 11 ч. 1 ст. 67 КК передбачає, що «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій»²⁹, є обставинами, які обтяжують покарання.

Т.Б. Ніколаєнко, яка провела в 2018 році дослідження за темою «Теоретико – правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців», теж наголошує, що «... постала необхідність посилити кримінальну відповідальність за порушення військової дисципліни в особливий період ...»³⁰.

Мета застосування покарання має визначатися не лише змістом ст. 50 КК («Поняття покарання та його мета»), але і його «духом», що передбачає враховувати моральний стан серед військовослужбовців в окремих підрозділах, військових частинах щодо недопущення порушень військової дисципліни. Вельми важливе значення при застосуванні покарання має також врахування обстановки здійснення військового злочину, яка робить суттєвий вплив на суспільну небезпеку й караність діяння. Одні і ті дії можуть представляти різну небезпеку для військового правопорядку і тягнути за собою різні покарання, у залежності від того, чи вчинені вони під час війни / збройного конфлікту, у бойовій чи мирній обстановці. При цьому особливо важливе значення має неминучість, економічність, своєчасність застосованого покарання і його відбування. Виховні цілі покарання досягаються застосуванням у кожному

²⁸ Форма № 6. Звіт про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2021 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 17.02.2023 р.).

²⁹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

³⁰ Ніколаєнко Т.Б. Теоретико – правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців: монографія. Хмельницький: Видавництво НАДІСУ, 2018. С. 530.

конкретному випадку законної і справедливої міри покарання, яка має відповідати тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного і іншим обставинам кримінального провадження³¹.

Тому не випадково 13 грудня 2022 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» № 2839-IX, що набув чинності 27 січня 2023 року, яким передбачила, що в разі вчинення в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці кримінальних правопорушень, передбачених ст. 403 («Невиконання наказу»), 405 («Погроза або насильство щодо начальника»), 407 («Самовільне залишення військової частини або місця служби»), 408 («Дезертирство»), 429 («Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю») суди при призначенні покарання не можуть застосовувати положення ст. 69 («Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом»), 75 («Звільнення від відбування покарання з випробуванням») КК³².

Є.Б. Пузиревський на підставі проведеного дослідження за темою «Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам» зробив важливий висновок, який підтверджується окремими подіями 2014-2022 рр., що «злочинність в армії є найнебезпечнішим дестабілізуючим фактором, що вкрай негативно впливає не тільки на Збройні Сили України, але й на національну безпеку держави – чим вище її рівень, тим менше можливостей використання армії як ефективного інструмента вирішення зовнішньополітичних і внутрішніх проблем»³³.

Не менш вагомими за темою дослідження «Проблеми протидії злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам)» є висновки і пропозиції М.С. Туркота, який стверджує, що «ефективність протидії злочинності у Воєнній організації України прямо не залежить від процесуальної активності лише

³¹ Карпенко М.І. Кримінальна політика держави щодо осіб, які вчинили військові кримінальні правопорушення. *Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборони України*: праці міжнар. наук.-практ. конф. (Київ). Київ-Одеса, 2020. С. 87.

³² Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2839-IX / Верховна Рада України. *Голос України*. 2023. 26 січня. № 18.

³³ Пузиревський Є.Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / Є.Б. Пузиревський. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. С. 16.

правоохоронних та судових органів. Необхідна послідовна, систематизована і довгострокова її підтримка з боку держави, суспільства і кожного громадянина. Підвищення боєготовності Збройних Сил України та інших військових формувань, вирішення правових і соціальних питань, відновлення престижу військової служби вже найближчим часом можуть дати позитивні результати»³⁴.

Основна особливість причин військових кримінальних правопорушень, що мають місце у військах і силах, полягає у специфічному переломленні загальних причин злочинності через своєрідні умови життя, побуту, дозвілля і діяльності військовослужбовців.

Всю сукупність причин, що породжують кримінально карані дії у військах і силах, можна умовно поділити на три групи:

а) причини, пов'язані з умовами виховання, життя і діяльності правопорушників до призову на військову службу;

б) причини, пов'язані з умовами військової служби і вихованням правопорушників у військових частинах і підрозділах;

в) суто військові причини й умови, які обумовлюють (детермінують) злочини військовослужбовців.

До причин і умов, суто військового характеру, належать окремі недоліки – такі, як недостатня вірцевість деяких командирів і начальників у дисципліні і військовій службі; ненормальні взаємовідносини окремих військовослужбовців у колективі; послаблення боротьби з пияцтвом; неухважне ставлення до потреб і запитів підлеглих; безконтрольність, безгосподарність, безкарність, потурання, викривлення дисциплінарної практики; порушення статутних вимог в організації служби військ і сил, дозвілля і відпочинку військовослужбовців тощо, тобто безпосередньо пов'язані з військовою (армійською) специфікою. Справедливо зазначалося, що армійські умови життя, взаємини військовослужбовців, старших і молодших, начальників і підлеглих, військовий колектив, малі соціальні групи мають неабиякий вплив на формування особи військовослужбовців і закріплення антисуспільних орієнтацій у деяких військовослужбовців. Ці недоліки особливо негативно впливають на тих військовослужбовців, які до військової служби піддавалися несприятливому впливу навколишнього середовища³⁵⁻².

³⁴ Туркот М.С. Проблеми протидії злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам). *Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України*: наук.-практ. посібник. / М.С. Туркот, П.П. Богуцький, С.І. Дячук, І.В. Вернидубов, С.П. Сегеда. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. С. 176.

³⁵ Лунеев В.В. Советская криминология (причины, предупреждение и методы изучения преступлений военнослужащих). Москва, Юрлит. С. 100.

Виходячи з оцінки реального стану справ, Генеральний штаб Збройних Сил України найбільш вагомими напрямками зміцнення військової дисципліни та правопорядку вважає:

- забезпечення пріоритетності в діяльності органів військового управління всіх рівнів щодо зміцнення військової дисципліни та правопорядку, комплексного підходу до їх вирішення, поєднання профілактичних та дисциплінарно-правових заходів, стимулювання військової служби різних категорій військовослужбовців;

- організацію планової повноцінної бойової підготовки вирішальним фактором підтримання статутного порядку у військах і силах;

- забезпечення дотримання чинного законодавства, статутів Збройних Сил України, прав та гарантій військовослужбовців. Під час планування цієї роботи звернути особливу увагу на військові частини, що підлягають реформуванню та розформуванню;

- удосконалення системи контролю за станом правопорядку у військах (силах), позбавлення від посадових осіб, які приховують дійсний стан справ, не вживають дієвих заходів щодо забезпечення правопорядку серед підлеглих;

- всебічну підтримку посадових осіб, які виявляють негативні явища та причини, що їх породжують, активно та рішуче вживають відповідних заходів;

- підвищення ролі сержантів у навчанні, вихованні особового складу, організації їх повсякденної життєдіяльності та зміцненні військової дисципліни. Забезпечення першочергового комплектування посад молодших командирів військовослужбовцями військової служби за контрактом, організація їхньої всебічної підготовки;

- індивідуалізацію роботи з людьми. Підвищення ролі психологічної роботи в підрозділі і військовій частині ³⁶. Залишається лише забезпечити належну військову дисципліну як систему статутної організації і єдиної статутної вимогливості, спроможної ефективно вплинути на стан військової злочинності серед військовослужбовців.

2. Лунеев В.В. Криминология (Причины, предупреждение и методы изучения преступлений в Вооруженных Силах СССР): учебник. Москва, Военный институт, 1986. С. 82.

³⁶ Про стан військової дисципліни у Збройних Силах України у 2004 році, виконання директиви Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 28 жовтня 2002 року №1-1/1384 «Про додаткові заходи щодо поліпшення дисципліни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях»: матеріали колегії Міністерства оборони України від 25 січня 2005 р. / Архів Адміністративного департаменту Міністерства оборони України за 2005р.

ВИСНОВКИ

Загрози суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності України зобов'язують законодавця удосконалити кримінальне законодавство держави за військові правопорушення. Нині є запит органів державної влади, військового управління, суспільства щодо більш дієвого захисту суспільних відносин, що є основою, як військового правопорядку, так і воєнної безпеки України. Реалізація правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на порядок несення або проходження військової служби потребує відновлення органів військової юстиції, цілеспрямованої роботи командирів і начальників всіх рівнів щодо забезпечення статутного порядку серед підлеглих військовослужбовців, перегляду кримінально-правової політики судів при розгляді вчинених військових кримінальних правопорушень. В цілому діяльність органів державної влади має бути спрямована на більш успішну реалізацію завдань, передбачених ст. 1 Кримінального кодексу України щодо правового забезпечення військового правопорядку і запобігання військових кримінальних правопорушень у військових формуваннях України.

АНОТАЦІЯ

У сучасних умовах розвитку державності України, що відбувається в умовах тривалої агресії російської федерації проти України, особливої ваги набуває виконання громадянами конституційного обов'язку по захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Важливим чинником в цьому є забезпечення статутного порядку серед військовослужбовців. Вагома роль в реалізації завдань Кримінального кодексу України відводиться, як його правовим положенням, так і їх виконання та реалізації. Одним із таких напрямків є правове забезпечення військового правопорядку, а в нинішніх умовах і воєнної безпеки України. Автором здійснена спроба висвітлити актуальні питання кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення та їх запобігання, що потребують розгляду і невідкладного вирішення.

Література

1. Гришук В.К. Відповідальність кримінальна // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / за редкол.: В.Я. Тацій (голова) та ін. Харків: Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. Т. 17. 1064 с.

2. Богуцький П.П. Основи військового права України: курс лекцій / П.П. Богуцький, С.М. Скуріхін. 2-ге вид. Одеса, 2011. 343 с.
3. Карпенко М.І. Кваліфікація військових правопорушень за законодавством України: монографія. Київ: 2020. 310 с.
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25 – 26. Ст. 131.
6. Тацій В.Я. Підстави та перспективи реформування кримінального законодавства України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : праці міжнар. наук. конф. (Харків, 17-19 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. 500 с.
7. Борисов В.І., Пашенко О.О. До питання соціальної обумовленості нової редакції Кримінального кодексу України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України* : праці міжнар. наук. конф. (Харків, 17-19 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. 500 с.
8. Карпенко М.І. Військові злочини: питання теорії, законодавства і практики: монографія. Київ, 2019. 458 с.
9. Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України: автореф. дис.... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2020. 39 с.
10. Дячук С.І. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Військові злочини: комент. законодавства* / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; за ред. М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ, 2003. 272 с.
11. Бінковська Ю.І. Необхідність введення кримінальної відповідальності за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: праці міжнар. наук. конф. (Харків, 17-19 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. 500 с.
12. Тютюгін В.І., Косінова К.С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 396.
13. Ферьева Н. Поняття та зміст об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення «погроза або насильство щодо начальника» (стаття 405 Кримінального кодексу України). *Публічне право*. 2021. № 1 (41). С. 155-161.
14. Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за

Кримінальним кодексом України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2020. 547 с.

15. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. Київ, 2004. 504 с.

16. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 / Президент України. *Офіційний вісник України*. 2019. № 64. Ст. 2209.

17. Кримінальний кодекс України (проект): Контрольний текст (станом на 29.09.2022 року) / Сайт Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України за посиланням: URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 15.02.2023).

18. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 194-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 16. Ст. 113.

19. Про оборону України: Закон України в редакції від 5 жовтня 2000 р. № 2020-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 49. Ст. 420.

20. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 13 травня 1999 р. № 664-XIV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 27. Ст. 221.

21. Карпенко М.І. Кваліфікація військових правопорушень: навч. посібник. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2021. 268 с.

22. Форма № 6. Звіт про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2022 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 17.02.2023 р.).

23. Форма № 6. Звіт про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання за 2021 р. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 17.02.2023 р.).

24. Ніколаєнко Т.Б. Теоретико – правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців: монографія. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2018. 564 с.

25. Карпенко М.І. Кримінальна політика держави щодо осіб, які вчинили військові кримінальні правопорушення. *Правове забезпечення правоохоронної діяльності у сфері оборони України*: праці міжнар. наук.-практ. конф. (Київ). Київ-Одеса, 2020. 240 с.

26. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2839-IX / Верховна Рада України. *Голос України*. 2023. 26 січня. № 18.

27. Пузиревський Є.Б. Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2011. 21 с.

28. Туркот М.С. Проблеми протидії злочинам проти встановленого порядку несення військової служби (військовим злочинам). *Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України*: наук.-практ. посібник. / М.С. Туркот, П.П. Богуцький, С.І. Дячук, І.В. Вернидубов, С.П. Сегеда. Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. 246 с.

29. Лунеев В.В. Советская криминология (причины, предупреждение и методы изучения преступлений военнослужащих). Москва: Юрлит. С. 100.

30. Лунеев В.В. Криминология (Причины, предупреждение и методы изучения преступлений в Вооруженных Силах СССР): учебник. Москва, Военный институт, 1986. 356 с.

31. Про стан військової дисципліни у Збройних Силах України у 2004 році, виконання директиви Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України від 28 жовтня 2002 року №1-1/1384 «Про додаткові заходи щодо поліпшення дисципліни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях»: матеріали колегії Міністерства оборони України від 25 січня 2005 р. / Архів Адміністративного департаменту Міністерства оборони України за 2005р.

Information about the authors:

Karpenko Mykola Ivanovych,

Dr. Ss. (Law), Associate Professor,

Professor at the Faculty of Legal Support,

Ivan Cherniakhovskiy National Defence University of Ukraine

28, Povitroflotskiy Avenue, Kyiv, 03049, Ukraine